

8. Björka – Skyddsvärnets flaggskepp

Som en röd tråd genom så gott som hela Skyddsvärnets hundraåriga historia går verksamheten vid Björkahemmet i Hässelby, senare Björka i Bromma. Här har unga män – och senare även kvinnor – fått hjälp att slussas ut till ett liv i frihet. Metoderna har skiftat under åren, men målet har varit detsamma; att via hjälp till självhjälp få klienterna att klara av ett liv utan brottslighet, ett värdigt liv i frihet med bostad och arbete. Här följer en sammanställning av Björkas långa historia, från starten 1918 till i dag 2010, nästan hundra år senare.

Någonstans att ta vägen

De unga stockholmsbrottslingar, som hade dömts till tvångsuppfostran (avskaffad 1947) och placerats på Bona, behövde någonstans att bo varifrån de kunde slussas ut i samhället. För att tillgodose deras behov och för att bistå de villkorligt dömda och frigivna som saknade bostad och arbete, startade Skyddsvärnet år 1918 ett upptagningshem för ynglingar i Hässelby villastad kallat Björkahemmet.

Björkahemmet, som också kallades trädgårdshem, gav klienterna, som i många fall blivit villkorligt frigivna just för att bo på Björkahemmet, möjlighet till utbildning i trädgårdsskötsel och i mindre omfattning också i snickeri, främst leksakstillverkning.

För barn och ungdomar, som inte fyllt 15 år och hamnat på fel väg, fanns skyddshem och skyddsanstalter som år 1918 tillsammans hade cirka 1 000 elevplatser i hela landet. Enligt lagen år 1902 om uppfostran av vanartade och sedligt försummade barn, borde varje landstingsområde ha ett antal skyddshem ”avsedda för emottagande till vård och fostran av sedligt försummade, vanartade och brottsliga barn”. Bland de allra tidigaste skyddsanstalterna var bland andra

Skyddsvärnets upptagningshem för ungdomar, Björkahemmet på Kalvuddsvägen 5 i Hässelby Villastad.

Skyddsvärnets arkiv.

Råby räddningsinstitut i Lund (1838), Räddningsinstitutet i Göteborg (1847) och Åkerbrukskolonien Hall i Östertälje (1876).

År 1918 fanns 29 skyddshem och skyddsanstalter, varav åtta i Stockholmsområdet.

Björkahemmet växer och utvecklas

15 år senare fick Björkahemmet sina främsta inkomster från trädgården och skogen och genom bidrag från Skyddsvärnet. I trädgården odlades blommor, hallon och jordgubbar. Vidare odlades havre, potatis och andra köksväxter. Från det tolv tunnland stora moss- och skogsområdet, som ägdes av Björkahemmet, såldes torvmossejord och avverkad skog. Stubbar och annat som blev över vid avverkning användes till bränsle. Arbetspremien var 50 öre per dag och genom olika ackordsystem uppmuntrades arbetstakten.

Upptagningshemmet hade år 1933 plats för åtta-tio skyddslingar och av de 28 ungdomarna under året var sex under 18 år, sex i åldern 18–20 år och resterande 16 i åldern 20–25 år.

Vid årets slut bodde sex skyddslingar kvar på hemmet. Av de övriga 22 hade nio fått arbete, en hade fått elevplats på en folkhögskola, två hade gett sig av för att själva söka arbete, sex hade avvisats på grund av dåligt uppförande och fyra hade

avviket. För nio av skyddslingarna hade vistelsen på Björkahemmet varat mindre än tre månader och för de övriga 13 mer än tre månader.

För att tillgodose det allt mer ökande behovet av ungdomsvård krävdes att Björkahemmet byggdes ut. Olika reparationsarbeten krävdes också. Man ville köpa en närliggande tomt för att kunna bygga ut verksamheten. År 1933 gjorde Skyddsvärnet framställan om anslag från Allmänna arvsfonden.

Det blev något av guldregn över Björkahemmet när arvsfonden sommaren 1934 beviljade Skyddsvärnet ett anslag på 30 000 kronor; 25 000 kronor till ändrings- och nybyggnadsarbeten och 5 000 kronor för inköp av tomtmark. Tomten köptes in omgående och nya rum för skyddslingarna byggdes, liksom matsal och kök, samt en familjebostad till trädgårdsmästaren och hans hustru och en värmecentral. Björkahemmet kunde nu ta emot 18–20 skyddslingar.

I april 1934 bildades föreningen ”Björkahemmets Vänner”. Styrelsen på sju personer, fyra män och tre kvinnor, leddes av Skyddsvärnets Bertil Forssell.

Två av revisorerna var också kvinnor. Föreningens allmänna riktlinjer löd:

”Föreningen, som är självständig i förhållande till Skyddsvärnet, avser att stödja Skyddsvärnets upptagningshem Björka, främst genom bidrag kontant och in natura. Föreningen har egen kassa, och understöd lämnas till Skyddsvärnet för Björkahemmets räkning på de tider och till de ändamål, vilka föreningen bestämmer.”

Många får arbete

Björkahemmet tog under år 1938 emot 44 skyddslingar – en del var villkorligt dömda under förutsättning att de fick plats på Björkahemmet. Hemmet hade också en funktion som arbetsgivare för att möjliggöra villkorliga frigivningar och kunna ta emot elever utskrivna på prov från Bona uppfostringsanstalt.

Man hade framgång med att finna arbete åt skyddslingarna ute i samhället. De var mycket efterfrågade som tillfällig arbetskraft eftersom de ”åtnjuta gott anseende i Hässelby”. Björkahemmets vänförening bidrog med 75 kronor till utrustning och underhåll.

Avlagda Kläder, Skodon m. m.

Föreningen Skyddsvärnet bedriver arbete bland nödställda män. Många komma till föreningens hjälpbyrå utbiottade på allt och klädda i trasor. När vi skaffat dem ett arbete eller de själva lyckats därmed, är det nödvändigt att giva dem skor och kläder för att de överhuvudtaget skola kunna börja arbetet.

Vi våga därför vördsamt vädja till den bättre lottade allmänheten att ihågkomma vår verksamhet. Alla slag av kläder — såväl underkläder som ytterplagg och skodon — avhämtas tacksamt efter tillsägelse.

FÖRENINGEN SKYDDSVÄRNET
DROTTNINGGATAN 77. TEL. 10 62 63

Vädjan till allmänheten år 1933.

Skyddsvärnets arkiv.

År 1944 bodde 59 skyddslingar på Björkahemmet, ingen var över 25 år. Av 49 utskrivna fick 37 arbete. Vistelsetiden på Björkahemmet var i genomsnitt mellan en och två månader.

Den nyupprättade snickeriverkstaden fungerade bra; skyddslingarna visade stort intresse för arbetet och produkterna var lättsålda. Föreningen Björkahemmetets Vänner hade 101 medlemmar och anordnade föredrag och en årlig basar med försäljning och insamling. Föreståndaren formulerar sig på följande vis:

”Björkahemmet äger i rikt mått en av grundförutsättningarna för ett upptagningshem av denna typ: tillgång till produktivt, intresseväckande arbete, och med inrättandet av snickeriverkstaden fyller det i hög grad uppgiften att omhändertaga, pröva och utbilda samt tillrättaföra unga män, som på ett eller annat sätt råkat i delo med rättsvisan.”

Björkahemmet fick under år 1940 statsanslag med 33 750 kronor; 3 500 kronor från Skyddsförbundet, 3 000 kronor från Stockholms stad, 15 000 kronor i medlemsavgifter och gåvor, 2 100 kronor från ”Björkahemmetets Vänner”, stöd till underhållskostnader från ”Centralföreningen till stöd för frigivna”, två frikort från Stockholms Spårvägar och totalt 2 400 kronor från Högalids, Jakobs, Klaras, S:t Görans, Katarinas och Adolf Fredriks församlingars kyrkoråd.

Fortfarande dömdes många ungdomar till villkorlig dom under förutsättning att de fick komma till Björkahemmet. Citat ur verksamhetsberättelsen för år 1940:

”Den synnerligen stora betydelse, som hemmet har att fylla, då det gällt omhändertagandet och tillrättaförandet av ynglingar, vilka råkat i delo med rättsvisan, torde allt fortfarande vara obestridlig.”

Antalet intagna på Björkahemmet var mellan 40 och 50 ynglingar per år, utom under åren 1946–1947 då hemmet byggdes om och beläggningen halverades.

Björkahemmet organiseras om

För att kunna öppna ett inackorderingshem sålde Skyddsvärnet år 1950 Björkahemmet till Stockholms stad för 250 000 kronor och köpte en fastighet på Tegnégatan 37 för 730 000 kronor. Därefter hyrde man Björkahemmet i Hässelby villastad av Stockholms stad. Köpet av Tegnégatan skulle så småningom ge möjligheter att öppna det länge eftertraktade inackorderingshemmet. Hit skulle också kansliet flytta och adressen skulle bli legendarisk.

Efter en överenskommelse med Fångvårdsstyrelsen rekryterades enbart ungdomar som dömts till ungdomsfängelse till Björkahemmet. De flesta kom från ungdomsanstalten Skenäs, men också från anstalterna i Ystad och Uppsala.

Den dagliga arbetspremien för intagna var 3 kronor. När klienten lämnade hemmet fick högst 50 kronor av de hoparbetade pengarna kvitteras ut, resten lämnades till föräldrar eller tillsynsman (övervakare) som fick kontroll över hur pengarna disponerades.

Trädgården på hemmets ägor levererade, som tidigare, blommor och plantor och snickeriverkstaden producerade leksaker som såldes och blev ”mycket populära runt om i landet”.

Ur 1950 års verksamhetsberättelse:

”Kvällarna på hemmet fördrivas med pingpong, schack och andra spel. Promenader och skidåkning i terrängen förekomma också liksom det på sommarkvällarna blir litet fotboll, badminton och framförallt bad. Några elever ägna även fritiden åt korrespondensstudier, och tillgång till föströrelselitteratur finnes i hemmets lilla bibliotek. Ibland beredes eleverna tillfälle till biografbesök i Hässelby eller att åse någon idrottstävling.”

Föreståndare för Björkahemmet var sedan år 1945 Yngve Leander. Tillsammans med sin familj bodde han i den byggnad som också inrymde Björkahemmets matsal och kök. Husmor Judith Eulin svarade för inköp och matlagning samt såg om och lagade pojknarnas kläder. De unga klienterna bodde i det intilliggande tvåvåningshuset med sovrummen på andra våningen och vardagsrum på nedre botten.

Trädgårdshemmet Björka.

Inkomster.

Trädgården	3,760: 85
Snickerirörelsen	7,071: 98
Kungl. Fångvårdsstyrelsen	5,334: —
Björkahemmets Vänner	900: —
Diverse inkomster	145: 01
Bidrag från Skyddsvärnet	36,518: 57
Summa kronor	47,730: 41

Utgifter.

Trädgården	7,797: 22
Snickerirörelsen	10,019: 45
Kosthållet	9,055: 80
Arbetspremier	2,742: 50
Löner	4,700: —
Inventarier	1,425: 49
Diverse omkostnader	2,016: 55
Beklädnad	1,487: 36
Fastigheten	5,008: 10
Räntor	1,450: —
Bränsle och lyse	2,027: 94
Summa kronor	47,730: 41

Stockholm den 14 maj 1945.

Sven Axil.

Vid granskning hava vi funnit denna tablå överensstämma med föreningens räkenskaper.
Revisorerna få härmed hemställa, att full ansvarsfrihet för år 1944 måtte beviljas föreningens styrelse.

Stockholm den 28 maj 1945.

A. V. Stenkula.

N.-U. Fornander.

S. Törnvall.

Björkahemmets inkomster
och utgifter år 1944.

Skyddsvärnets arkiv.

Placeringen av hemmet vållade oro och protester bland de omkringboende inför invigningen år 1918, men detta förändrades så småningom. Ur ”Skyddsvärnet”:

”Det är ett fint betyg för ledningen att hemmet märks så litet att många nu tror att verksamheten är nedlagd!”

Pojkarna bodde i genomsnitt tre månader på Björkahemmet och under den tiden försökte Skyddsvärnet skaffa dem arbete och bostad. Inget utgångsförbud fanns, men den som var ute efter klockan 22 skulle alltid underrätta föreståndaren om var han fanns. Föreståndare Leander: ”Vi påverkar dem inte på annat sätt än genom personligt umgänge, och vi håller styvt på att detta skall vara ett hem utan tryckta ordningsregler och paragrafer.”

De flesta kom från trasiga hemförhållanden och Yngve Leander underströk att Björkahemmet arbetade med ungdomsvård. ”Det skulle vara barockt att skicka ungdomar, som visat en eller annan kriminell tendens, till stora anstalter, där de sammanföres med mera avancerade typer.”

För att utveckla pojkarnas ansvarskänsla fick var och en uppgiften att vara stugchef i en vecka och ansvara för ordningen i klientbyggnaden.

Den årliga driftsbudgeten på 50 000 kronor finansierades via Skyddsvärnet genom gåvor och statsanslag. Stödföreningen Björkahemmets Vänner samlade in medel till hemmet och bidrog med Agaspis, kylskåp och hushållsassistent till köket samt symaskin.

Björkahemmet töms

På våren 1958 började den då 24-årige Sigismund Bergelt att arbeta i kanslilokaler på Drottninggatan. Han minns byråföreståndaren Helmer Eriksson som en person med ”detalj koll på allt”. Erikssons humanistiska anda genomsyrade allt på Skyddsvärnet, minns Sigismund. Regeln man skulle följa var att försöka hjälpa i alla lägen, även om det stannade vid ett ekonomiskt bidrag. Sigismund minns alla sociala stödsamtal, som nästan alltid mynnade ut i att han böjde sig fram och tog tag i sitt utanordningsblock. Femtio kronor var det vanligaste beloppet. ”Till mat och uppehälle” skrev han på utanordningen, som snabbt förvandlades till kontanter vid disken i kassan, en trappa ner. Många gick direkt till V6 – den gamla krogen bakom postkontoret i Klarakvarteren – och omsatte femtiolappen i öl och sprit.

Sommaren därpå, år 1959, vikarierade Bergelt på Björkahemmet i Hässelby som föreståndare. En eftermiddag cyklade han till Hässelby Centrum för att handla i Konsumbutiken. När han återvände stod Björkahemmet helt tomt. Alla intagna, sju personer, hade rymt. Radion var borta och den nyinköpta teven. Handkassan med frimärken var uppbruten.

– Jag kände mig medskyldig eftersom jag varit borta och visste inte vad jag skulle göra. Jag ringde Helmer Eriksson som sa: ”Ta det lugnt bara, jag kommer ut direkt.”

Någon polisanmälan gjordes inte. Björkahemmet stod tomt, för första och kanske sista gången i dess historia.

”Det finns ett allmänt behandlingsdilemma, när en som kallar sig professionell ska försöka bota eller förbättra en annan människa. Behandlingshem och vårdssituationer blir lätt en slags imitation av verkligheten. Det blir lätt så att personalen kontrollerar och bevakar. Det är svårt för personalen att förhålla sig till missbrukare som rymmer från behandlingshem, trots att de sökt sig dit frivilligt.”

ANDERS BERGMARK,

PROFESSOR VID SOCIALHÖGSKOLAN I STOCKHOLM

Verksamheten har alltså en social profil

Resocialiseringsarbetet på Björkahemmet fortsatte och det nyrenoverade och nyinredda hemmet, tidigare starkt förslitet, fick två halvtidsanställda kuratorer och en halvtidsanställd person som ledde studie- och hobbyarbetet. Kurser hölls i allmänna ämnen, engelska och ”modern dans”. Citat ur verksamhetsberättelsen för år 1960:

”I Skyddsvärnets inackorderingsverksamhet vid det i Hässelby villastad belägna Björkahemmet, som har tio platser, har under år 1960 vistats sammanlagt 46 till ungdomsfängelse dömda pojkar vilka – under

Återkommande omslag till tidskriften ”Skyddsvärnet” från mitten av 1940-talet. Bertil Mogård var dess drivande kraft. När hans hälsa försämrades lades tidskriften ner år 1958.

Skyddsvärnets arkiv.

permission från de statliga ungdomsanstalterna – överförs dit för att med bostad på hemmet men med yrkesarbete eller särskild utbildning utanför detsamma förberedas till blivande utskrivning på prov.”

Av 1961 års verksamhetsberättelse framgår att arbetet hade en fortsatt utpräglad social profil med bland annat familjerådgivning och hjälpåtgärder inriktade på de dömdas familjer. Vårdavgiften på Björkahemmet var 30 kronor per dag. I en lig-gare över intagna klienter till Björkahemmet åren 1962-1968 framgår att de flesta kom från fångvårdsanstalterna Roxtuna, Skenäs, Aspliden och Hällby. Några kom också från Kristianstad, Ystad, Uppsala och Mariefred.

Björkahemmet hade hög beläggning och rehabiliteringsarbetet, som bedrevs i samverkan med klienternas familjer, omfattade bostads- och arbetsanskaffning, studieverksamhet i nutidskunskap, engelska och modern dans samt idrott och gruppterapiverksamhet.

Gruppterapi hade bedrivits i varierande omfattning inom kriminalvården sedan år 1953. Under budgetåren 1962/63 och 1963/64 bedrevs sådan på anstalterna Mariefred, Västerås, Hällby, Hall och Långholmen och vid Björkahemmet. Syftet var att öka deltagarnas självkänedom så att ”inre konflikter och spänningstillstånd” löstes upp och deltagarna kunde ”etablera bättre relationer till sina medmänniskor”.

Somrarna 1965 och 1966 hade en ung juriststuderande fått sommarvikariat som assistent på Skyddsvärnet. Marianne Håkansson var namnet och hon hade fått nys om jobbet på arbetsförmedlingen som gav henne adressen till Skyddsvärnet. Hon gick dit och fick möta en behandlingsassistent som omedelbart började berätta om hur jobbet skulle skötas. Marianne, som aldrig någonsin sett en kriminell person, frågade om man anställde vem som helst. Något svar på den frågan fick hon inte, men väl en hög papper, med kommentaren: ”Här är akterna!” Så inleddes ett engagemang för kriminalpolitik som skulle leda till ett ordförandeskap i Skyddsvärnet (1992) och till mycket annat.

Nya Björka invigs

Stockholms socialförvaltning, som ägde den tomt där Björkahemmet låg, hade börjat intressera sig för tomten och tyckte den skulle passa deras behov. Skyddsvärnet sökte under flera år en ersättningstomt. Erik Norman, styrelseledamot sedan 1957 och ordförande åren 1962–1972 hade, som vd för allmännyttiga Stockholmshem, en god överblick över fastighets- och byggnadsvärlden. Genom

BJÖRKAHEMMET

Hässelby Villastad

ORDNINGSFÖRESKRIFTER.

1. Uppstigning sker å vardagar med hänsyn till arbetets början, dock senast kl.0630, å lördagar för arbetsfria elever senast kl.0800 samt å sön-och helgdagar senast kl.0900.
2. Ordentlig uppbeddning av sängen skall göras innan avresa till arbetet får ske. Sängöverkastet skall alltid vara avtaget innan sängen får användas, även vid vila ovanpå.
3. Före avresa till arbetet serveras i dagrummet kaffe och smörgås. Till köket har endast städaren tillträde.
4. Buss mot staden /119/ avgår enligt särskild kungjord tidtabell.
5. Medel till perm. resor, lunch mm utlämnas varje morgon av jourhavande.
6. Återresa till frigångshemmet skall ske direkt från arbetsplatsen efter arbetstidens slut.
7. Middag serveras alla vardagar kl.1730-1830 i matsalen.
8. Telefonen är huvudsakligen till för tjänstebruk. Rikssamtal tillåtas endast undantagsvis. In-och utgående samtal får emottagas resor. ringas endast under tiden kl.2000 - 2100.
9. I bostadsrummen skall det vara tyst kl.2230. Något spring mellan rummen efter denna tidpunkt får inte förekomma.
10. Spritdrycker eller andra rusgivande medel får under inga förhållanden med-
havas eller förtäras inom hemmet.
11. Besök får mottagas efter tillstånd av jourhavande. Besökande skall iakttaga de regler som gäller vid utrymning av dagrummet för kvällen. Det är för-
bjudet att medtaga besökande till bostadsrummen.
12. Vid varje avslöjningstillfälle ska öppnade till jourhavande befattn
"lånas" ur kuverten - summan ska
lösningskuvertet.
13. Sk kvällspermission kan som rege
speciellt program är anordnat på
kl.21.00. Dessa permissioner avs
Att vistas å andra platser, betr
14. Övrig permission beviljas onsdag
permission beviljas från lördage
söndag kl.2200. De elever som ar
dagar kl.11.00 /tiden 1/10-1/5/
15. Dagrummet skall vara utrymt kl.2
16. Städaren svarar för att god ordn
ligen tillse att all kaffedisk m
diskad. Han svarar även för att
varje dag. I övrigt har han att
som ges av hemmets ledning.

BJÖRKAHEMMET

Hässelby Villastad

ORDNINGSFÖRESKRIFTER.

17. Postadressen till hemmet är: Björkahemmet, Fack, Vällingby 5.
Färdadressen till hemmet är: Kalvuddsvägen 7, Hässelby villastad.
Telefonnummer: 010/38 04 56
Järnvägsstation: Spånga
Avståndet till Stockholm City är ca 2 mil.
18. Lakan och handdukar får bytas var 14:e dag och skall hämtas av eleverna
hos husmor.
19. Strykjärn finnes tillgänglig å expeditionen. Endast perstorsbordet å
dagrummet får användas för pressning.
20. Alla klädesplagg skall snyggt och ordligt inhängas i garderoberna, och
får alltså ej ligga framme i bostadsrummen.
21. Transistorapparater eller andra egna radioapparater får icke brukas på
hemmet.
22. Bilder och urklipp får under inga omständigheter uppsättas på väggarna.
23. Tänk alltid på omgivningen och tag hänsyn till grannarna vid färd från
och till hemmet. Missbruka inte förtroendet Ni fått utan hjälp till att
hålla god ordning, trivsel och gott kamratskap inom hemmet.

Björkahemmet, Hässelby villastad den 7 september 1962.

/
/ Staffan Rudstedt /
föreståndareOrdningsföreskrifter på
Björkahemmet år 1962.

Skyddsvärnets arkiv.

Erik Norman, verkställande direktör vid AB Stockholmshem, styrelseledamot i Skyddsvärnet 1957–1961 och ordförande 1962–1972, justitieministern Herman Kling och generaldirektören Torsten Eriksson provar Björkas bastu vid invigningen.

Foto: SvD/Scanpix.

gjordes av arkitekten Ulla Eklöf.

Ordföranden Erik Norman tog aktiv del i tomtanskaffning, utformning och uppförande av hemmet samt i arbetsledning. Han var en drivande kraft bakom det nya Björka som invigdes den 20 januari 1968. Den sammanlagda kostnaden var 1 400 000 kronor.

Grannarna knorrade och några blev rent av panikslagna när de fick reda på vad huset skulle användas till. Här flög ord som våldtäkt, inbrott och förstörelse i luften, men de upprörda rösterna tystnade när verksamheten väl kommit igång.

Så kom den kalla vinterdagen 1968 då nya Björka skulle invigas. Justitieministern Herman Kling sa bland annat följande i sitt invigningstal:

”Skyddsvärnet har under lång tid och på ett föredömligt sätt drivit en fångvårdsanstalt – en fångvårdsanstalt som är ett hem. Gränsen mellan vård på anstalt och vård i frihet är förvisso flytande. ... I den livliga debatt

sina kontakter kunde han bredda vägen för ett köp av en tomt som senare skulle hysa nya Björka. Såväl pengar som mark skakades fram och Normans roll i detta kan inte överskattas. År 1966 fann man en stor tomt på 6 000 kvadratmeter i ett villaområde i Eneby i Bromma. Snart restes byggnadsställningar och en T-formad byggnad i två plan på 840 kvadratmeter uppfördes.

Det gamla Björkahemmet fick nya hyresgäster, inte helt olika de gamla. Socialförvaltningen använde det som natthärbärke (ett annex till natthärbärgesverksamheten på Krukmakargatan).

Det nya Björkahemmet, som hädanefter kort och gott kallades Björka med adress Doktor Abrahams väg 86, hade 14 platser. I byggnaden fanns 12 enkelrum och ett dubbelrum, matsal, dagrum, TV-rum, motionsrum, kök, bastu, expeditjonslokaler och fyra tjänstebostäder. Huset ritades av arkitekten Ernst Grönwall och uppfördes av Erik Dahls byggnadsfirma. Inredningen

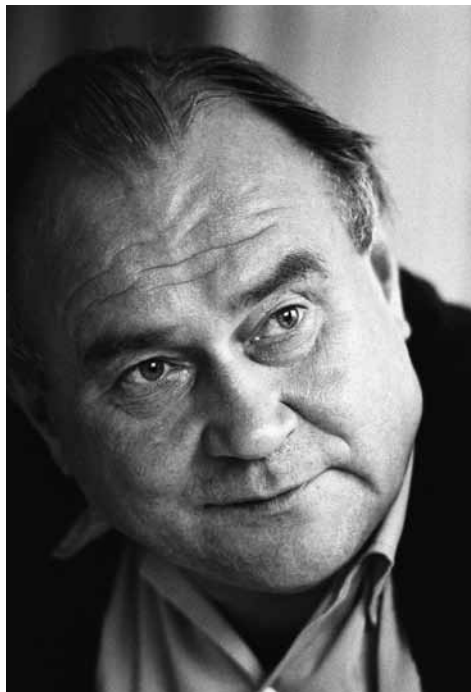
Nya Björka i Bromma
invigdes år 1968.

Skyddsvärnets arkiv.

om kriminalpolitik och kriminalvårdsproblem som pågår f.n. förekommer det inte så sällan att man försöker konstruera ett motsatsförhållande mellan vård på anstalt och vård i frihet. Vården på anstalt betecknas ibland som en förlegad och inhuman form för att återföra människor som har begått brott till ett laglydigt liv, medan vården i frihet anses som den i alla lägen enda adekvata metoden för att nå det resultat som man åsyftar. Frivården spelas ut mot anstaltsvården på ett sätt som många gånger är både olyckligt och orättvist. I själva verket förhåller det sig så, att båda formerna av kriminalvård tillsammans ingår i ett integrerat och rikt varierat system av olika samhälleliga ingripanden. De har ett och samma syfte: att förebygga att de omhändertagna återfaller i brott.”

Enligt en tidningsartikel i Sydsvenska Dagbladet Snällposten den 3 november 1968 yttrade föreståndaren för Björka Lennart Wälivaara följande:

”Det finns en enligt min mening avig radikalliberal riktning som kräver att samhället ska anpassas efter de missanpassade. Som för en medveten politik att alla trösklar ska bort. Min utgångspunkt är att de skeva grabbar som kommer hit ska formas om, ges självförtroende och kraft att möta de krav som samhället ställer på medborgarna. Det är oerhört väsentligt

Lennart Wälivaara blev Björkas förste föreståndare år 1968.

Foto: Håkan Lindgren/DN/Scanpix.

att ge grabbarna rak ryggrad, men det jobbet är samtidigt mycket svårare än att stryka medhårs och sopa undan alla hindren.”

Stor vikt lades vid de ungas sociala träning och samhällsanpassning. Personalen utökades och fick omfattande handledning och utbildning.

Ordning och reda

När den unge brottslingen hade permitterats till Björka från en ungdomsanstalt – där han fortfarande formellt var intagen och dit han återförpassades vid misskötsamhet – bestod de första veckornas arbete främst av handräckning och trädgårdssysslor. Därefter vidtog omskolning till billackerare alternativt byggnadssnickare eller ett arbete direkt hos några av de välvilligt inställda arbetsgivarna i Brommaområdet.

Lönekuvertet med de intjänade pengarna lämnades obrutet till föreståndaren som lät en tredjedel gå till hemmets gemensamma kassa, en tredjedel till den arbetandes bankkonto och en tredjedel kontant till honom. Lennart Wälivaara höll hårt på detta disciplinkrav och förklarade: ”Släpphänthet när det gäller

betydelsefulla ansvarsfrågor skulle kunna resultera i svårkontrollerade gruppreaktioner och ett totalt förfelat mål.”

Kvällspermission kunde ges vardagskvällar till klockan 22 och onsdagar till klockan 24. Tystnad skulle råda klockan 23 (onsdagar klockan 00.30). Fredagskvällar gavs permission till klockan 23.30 och på helger från lördag klockan 09 till söndag klockan 22 (förutsatt att det fanns en bestämd vistelseadress som kunde kontrolleras – för att undvika vagabonderande på stan). För dem som inte hade permission var kvällsprogrammet följande:

- Måndag: Hemmakväll och stugmöte.
- Tisdag: Handledning och individuella samtal för nykomna.
För övriga simning eller besök på Brommaplans ungdomsgård.
- Onsdag: Biobesök.
- Torsdag: Bowling eller teater.
- Fredag: Utskrivningsträning för ungefär halva gruppen.

”Björka är en s.k. lärande organisation, dvs. vi ändrar personalsammansättning, resursfördelning, sökprofiler och verksamhetsinnehåll efter tidens krav. Vi anpassar oss efter olika behov och lär av erfarenheterna. Om kartan inte stämmer med terrängen så är det terrängen som gäller och kartan som måste ändras – praktik före teori.”

GÖRAN BOHLIN, F.D. KLIENTANSVARIG PÅ BJÖRKA

Om två Björkapojkar

Vilka var det som kom till Björka? Här är två exempel ur arkivet. Vid en korrespondens med Skyddsvärnets socialmedicinska mottagning på Tegnérgatan skrev Lennart Wälivaara följande:

Betr. Jan

Jan befinner sig på Björka sedan den 28.12.68. Han känner sig sedan en tid tillbaka orolig och irriterad. Han har därför av dr Fries fått några Dori-dén att sova på. (Jan är mkt oerfaren betr. medicinkonsumtion). Han har arbetat på Pripps bryggerier men det jobbet var för stressigt och därför håller han just f.n. på att omorienterar sig i arbetssituationen med hjälp av vår kontaktman på Solna AF. Han beräknas få ett fast jobb från och med i morgon onsdag. Jan kommer från den öppna anstalten Skenäs. Han har en prickfri uf-volta bakom sig. Här på Björka leder han kraftgymnastik-träning. (Själv är han mkt duktig tyngdlyftare och har även hållit på något med brottning.) Veckoslutspermissionerna har han haft till en syster i - - -. På grund av just nu förekommande ”längdsnittsundersökning” är samtliga personakter korttidslånade till moderanstalterna – i Jans fall till Skenäs. Jag skulle föreslå att Jan får lite lugnande medel (Librium el. liknande) som jag får hämta av syster Gurli och dosera ut enl. hennes instruktion samt att Jan förmås komma igen på något återbesök, för han är en begåvad grabb som borde vara mottaglig för insiktsterapi.

Vid en korrespondens med ungdomsanstalten Hällby Rekarne skrev Wälivaara om en annan klient på Björka.

Betr. Kent

Kent fick arbete vid en firma i Räcksta den 25/4 (1968) men fick sluta redan efter en dag sedan arbetsgivaren anat att Kent var straffad och

arbetsgivaren krävde strafflöshetsintyg för sina arbetstagare för att få tillgång till Vattenfalls stora byggnad i Räcksta. Han uteblev i snabb följd från hemmet två dagar och måste hämtas på hemadressen. Han hade ingen annan förklaring än att han känt sig ”vissen” och inte idats åka hit ut. Jag misstänkte och gör det fortfarande att han börjat använda hasch eller knapra och att slöheten var beroende av hans speciella reaktion på avtändning – men Kent förnekade detta energiskt, ja, faktiskt: för enda gången under hans vistelse här reagerade han just energiskt... Sedan samrådde jag med dr Fries och inspektör Dahlsjö efter att ha föredragit ärendet för byråföreståndaren Helmer Eriksson inne på Skyddsvärnets centralexpedition. Vi måste konstatera att Kent inte klarat vistelsen här, han är så pass socialt insufficient att han inte orkar ta sig samman inför de valmöjligheter han får. Han känner väl till ordningsreglerna och har överträtt dem i serie. Jag måste med djupt beklagande begära hans återtagande till moderanstalten. Kent har varit en av de mera sympatiska pojkar jag förgäves sökt lära känna. Jag liksom mina medarbetare har misslyckats att hjälpa honom.”

Björka får problem

Björka hade under sina sex första år i Bromma plågsamma erfarenheter av att ta emot fortfarande aktiva, tungt drogberoende klienter. Upp till 30 procent återföll i missbruk och situationen blev ohållbar. Krav ställdes nu på att klienterna måste vara före detta missbrukare med längre tids dokumenterad avhållsamhet. Även urintest infördes. Fler före detta missbrukare kunde nu få hjälp och återfallen i missbruk höll sig kring 15 procent.

Av de ungefär 500 klienter som skrevs ut från Björka från år 1968 och fram till början av 1980-talet saknade endast två arbete – och de var sjukpensionerade vid utskrivningen. Två år efter utskrivning levde cirka 50 procent under ordnade förhållanden.

Arbetet på Björka var sedan länge uppbyggt kring en föreståndare eller ett föreståndarpar som levde och arbetade tillsammans med klienterna. Efter 1974 års kriminalvårdsreform tog man emot fängelsedömda i alla åldrar och med ett tydligt utslussningsbehov. Klientelet blev därmed tyngre belastat. Från den 1 juli 1974 togs också kvinnor emot.

I ett informationsblad från år 1978, som vände sig till dem som ville söka till Björka, nämns tre grundförutsättningar för en vistelse där:

1. Ordnat heltidsarbete eller heltidsstudier.
2. Hög motivation att medverka i den sociala träning som bedrivs.
3. Ordnad ekonomi för vistelsen, första månaden betalar anstalten, därefter betalar klienten själv med lön eller studiebidrag.

”Du skall komma hit c:a 14 dagar innan arbetet/studierna börjar för att verkligen få en chans att komma in i miljön här och den dygnsrytm som bildar själva basen för den sociala träning, vi vill bedriva här. Många av oss har ju i flera år varit helt ur slag! Därför finns det litet av medvetet konvalescenthem över Björka.”

Filantropins tid förbi?

Personaltidningen, Dialogen, gavs ut på Björka under åren 1977–1979 och redigerades av behandlingsassistenten Rolf Bengtsson och föreståndaren Lennart Wälivaara. I första numret från april 1977 skrev Wälivaara:

”Det har alltid varit lättare och avgjort mera opportunt för den enskilde skyddsarbetaren att identifiera sig med etablissemangets värderings-system. Det är först under de senaste fyrtio – femtio åren som medvetenhetsideologin börjat få burskap (erkännande). Men därmed har vi också blivit medvetna om att vad som är ändamålsenligt för samhällets behov av social kontroll sällan är ändamålsenligt för dem som blivit föremål för straffmaskinen ... Det är först under de allra senaste åren verkliga resurser ställts till frivårdens och därmed också Skyddsvärnets förfogande. Fromleriets och den förljugna filantropins tid är kanske ändå till slut förbi?”

I nummer 10 från mars 1979 beskrivs studiecirkelverksamheten på Björka. ABF arvoderade studiecirkelledaren, som valdes bland klienterna, för femveckors-perioder. Cirkelledarens uppgift var bland annat att ansvara för att presentera de besökande, formulera diskussionsfrågor och göra sammanfattningar.

Grunden i verksamheten var gemenskap, men cirkeln syftade också till att spegla den enskildes sociala situation för att finna lösningar och öppningar och peka ut nya vägar.

Obligatoriskt studie-
cirkelprogram på
Björka, hösten 1978.

Skyddsvärnets arkiv.

Cirkeln

1978

to 14 sep Träff med Föreningen Skyddsvärnets styrelse,
några medlemmar samt inbjudna.
ti 19 sep "Hancicaputställning", ABF, Sveavägen, Sthlm.
to 21 sep Efterföljande diskussion.
ti 26 sep Besök på Bostadsförmedlingen, S:t Eriksgatan.
to 28 sep Öppet hus
ti 3 okt Restaurant "Sturehof"
to 5 okt RSMH, Danderyd presenterar sig
ti 10 okt Teater "Sk 911 till Acapulco"
to 12 okt Hyresgästföreningen presenterar sitt program
ti 17 okt Teater "Sommarnattens leende"
to 19 okt Böcker och läsning
ti 24 okt Ursviks motionsgård
to 26 okt Vi snackar musik
ti 31 okt Konditionstest, Ursviks motionsgård
to 2 nov Öppet hus
ti 7 nov Povel Ramel m fl, Kulturhuset
to 9 nov Teaterdisk. Sk 911 ... Sommarn ... Povel-kvällen.
ti 14 nov Film "Midnight Express"
to 16 nov Efterföljande diskussion
ti 21 nov Egna initiativ
to 23 nov Diskussion med nämndemän
ti 28 nov Anders Linder, Mosebacke
to 30 nov Social service
ti 5 dec Film "1900" del 1
to 7 dec Efterföljande diskussion
ti 12 dec Vi ser en film om DN/Expressen
to 14 dec Diskussion om tidningar och tidningsläsning
ti 19 dec Konditionstest
to 21 dec Julmiddag på Björka

Björka och Wäliwaaras

På samma sätt som Skyddsvärnet är sammanlänkat med Björka, är Björka sammanlänkat med efternamnet Wäliwaara. Om Björka var kärnan i Skyddsvärnets verksamhet, var Eva och Lennart Wäliwaara de som förkroppsligade den.

Det var Lennart Wäliwaara som blev föreståndare för Björka innan tapetklistret ens torkat, år 1968. Återigen hade Erik Norman verkat i kulisserna. Han var en stark förespråkare för Wäliwaaras kandidatur. Nog hade det rests frågetecken inför denne Wäliwaaras förmåga att handskas med administration och ekonomi, men det var inte så viktigt för Norman, huvudsaken var att "han var bra på människor", som han uttryckte saken. Norman, som själv fått en chock när han 1920 som

nyanställd 20-årig yngling, klivit in på Bona uppfostringsanstalt, satte humaniteten i första rummet. Troligt är att han på Bona också kom i kontakt med Bertil Mogård där. Att deras starka sociala engagemang skulle föra dem samman i Skyddsvärnet många år senare, visste de naturligtvis inget om.

Norman var fullständigt övertygad om att sociala förhållanden hängde ihop med kriminalitet, så nu gällde det inte att banka vett i pojkarna, utan att göra dem till goda samhällsmedborgare. Bättre karl än Wälivaara i det värvet, gick inte att få tag på, resonerade Norman, som fick sin vilja igenom och Lennart Wälivaara blev chef för Björka. Norman hade sett vad olämpliga chefer för anstalter kunde ställa till med.

Eva och Lennart hade träffats på en skoldans en luciakväll i Haparanda när de var 17 år gamla. De flyttade in på Björka som skulle bli deras hem och arbetsplats under närmare trettio år.

– Vi blev omedelbart förälskade, vi var som skapta för varandra och höll ihop efter den kvällen i fyrtio år, berättar Eva Wälivaara, 15 år efter Lennarts död. Med sina fyra barn flyttade de in i det Björka som så småningom blev något av vad barnbyn Skå var för socialt utsatta familjer.

– Det var en otroligt lycklig tid, minns Eva.

Någon nybörjare var knappast Lennart. Han hade vikarierat på Björka innan verksamheten flyttades till Bromma. Dessutom hade han arbetat på Skyddsvärnet i omgångar sedan 1950-talet. Bakom sig hade makarna Wälivaara två trygga fadersgestalter, som öppnat dörrarna till Björka för dem och som skulle stödja dem i med- och motgång: byråföreståndaren Helmer Eriksson och ordföranden Erik Norman.

Solidaritet med utsatta och drabbade

Lennart Wälivaara föddes 1929 i Haparanda på Fängelsebacken, hundra meter från kronohäktet. Fyra månader tidigare hade fadern, gruvarbetare, dött i stenlunga. Den alkoholiserade fadern lämnade efter sig en havererad ekonomi. Modern med de sex barnen drog sig fram på lån och uthyrning av rum till studerande.

Under uppväxten blev politiska ungdomsledare (Broderskapsrörelsen) och idrottsledare (boxning) Lennart Wälivaaras manliga förebilder. Han ville bli sjömanspräst, men avbröt teologistudierna i Uppsala och tog i stället en socio-nomexamen i Stockholm 1953.

Samma år kom han, som personundersökare, för första gången i kontakt med Skyddsvärnet. Under årens lopp utförde han 3 500 undersökningar. Lennart

Wälivaara arbetade bland annat som skyddskonsulent i Östersund, som kurator på Skyddsvärnets läkarmottagning och som assistent vid Skenäs, Røxtuna och Långholmen. I november 1967 tillträdde han som styresman (från och med 1984 kallad föreståndare) på Björkahemmet.

I en artikel från januari 1985 i Dagens Nyheter sade Lennart Wälivaara följande om sin solidaritet med de utsatta och drabbade:

”Jag har en stabil identifikation och är mycket distanslös i mitt arbete. Min lojalitet gäller klienterna, ingen annan. Det är tur att jag jobbar i Skyddsvärnet och inte i etablissemanget.”

Eva fick sopa rent

Eva Wälivaara berättar:

– Lennart var en otrolig vårdare och visionär. Han var spontan, engagerad och varm, men hopplös när det gällde administration. Jag sprang mer än

Arbetet på nya Björka hade drag av medlemskap genom att föreståndarparet Lennart och Eva Wälivaara hade tjänstebostad där.

Foto: Håkan Lindgren/DN / Scanpix.

gärna efter honom och före honom för att sopa rent och för att han skulle få framföras i frihet. Han var karismatisk. Vi var lyckliga och nöjda och vi hade roligt. Men lönen var inte så bra, vi blev ju inte rika precis.

Till Sverige ställdes studieresor från länder vars styrande imponerats av den sociala välfärden. Björka gästades av delegationer från världens alla hörn och Björkas rykte spred sig vida omkring. Det var inte utan skäl som Björka kallades för kriminalvårdens visitkortsanstalt. Alla besökares visitkort bildade ansenliga högar i skrivbordslådorna.

Att ha sitt hem som sin arbetsplats var inga problem för paret Wälivaara. Arbetskamraterna var solidariska och det skulle mycket till innan man kallade på föreståndaren eller hans fru, om de lämnat jobbet för dagen. ”Vårt hem det var vårt hem, även om vi kallades ner ibland”. Naturligtvis tillämpades ingen reglerad arbetstid, sådant gällde inte för personer som paret Wälivaara. Men när semestern kom, packade paret Wälivaara ner sina prylar i en segelbåt och när de la ut från kajen så lämnade de också Björka.

– Då var vi borta från alltihop. Bor man på en institution, så måste man absolut segla, konstaterar Eva.

På Björka fanns en varm atmosfär. De som var med minns att det doftade nybakade bullar, när killarna och tjejerna kom hem från jobbet. Här fanns alltid folk. Det var till och med besvärligt ibland för Björka att skaka av sig gamla klienter som gärna kom förbi vid lunchtid eller för en kopp kaffe. Studiebesökande kunde också få en fristad på Björka som alltid var fullt av folk, somliga övernattade, andra inte.

– Vi stötte på folk som blev så förälskade i Björkaatmosfären att vi var tvungna att bli lite bryska ibland, säger Eva.

Ibland beskylldes Björka också för att vara ”flummigt”. Professionella behandlare, som i och för sig beundrade Evas och Lennarts idealism, hävdade att det inte räckte att säga att ”vi måste lita på de kamrater som kommer hit” för att de skulle upphöra att begå brott eller att knarka. Lite mer struktur, tack, menade behandlingsproffsen i en sur kommentar till Björkas idylliska bullbak.

– Det var absolut inte flummigt, säger Eva, ställd inför denna kritik. Visserligen jobbade vi ideellt och glömde bort att vi var anställda, men flummigt, absolut inte! Vi hade roligt och var otroligt solidariska.

Tillfrågad om metoderna på Björka skulle fungera på andra ställen vid andra tidpunkter, svarar Eva:

– I dag hade det kanske inte fungerat, för klimatet har hårdnat. Det är tuffare. Björka var ju nästan som en söndagsskola jämfört med hur det ser ut i dag.

Visst utnyttjade klienterna ibland öppenheten och den välvilliga inställningen. Även om personalen insåg att de blev lurade ibland, så hindrades de inte från att visa fortsatt förtroende – ”det sätter sig väl någonstans”, som Eva Wälivaara säger.

Klienter får jobb på Björka

Personalen engagerade sig även i klienternas familjer. Det ledde bland annat till att två tidigare klienter började arbeta på Björka under budgetåret 1983/84. ”Dessa arbetskamrater tillförde kollektivet det allvar och den realitetskänsla som är nödvändig för självkritik och utveckling.”

Björkas klienter hade oftast arbete eller studier ordnade när de kom. För att komma in i rutinerna och miljön deltog de nykomna i handräckningsarbete de första 14 dagarna och tilläts ingen nattledighet. Alkohol och narkotika tolererades inte. Klienterna fick regelbundet lämna urinprov och utandningsprov.

”Vistelsen på Björka skall inriktas på att aktivera de inneboende att bearbeta sin personliga och sociala problematik, så att deras anpassning i samhället även långsiktigt underlättas.”

Kontakterna med anstaltsledningar, socialbyråer, skyddskonsulentdistrikt, kronofogdemyndigheter, bostadsförmedlingar och arbetsförmedlingar var som vanligt omfattande. Wälivaara sammanfattade:

”Vi är beroende av att integrations- och kontinuitetssträvandena uppmärksammas inom anstalts- och eftervård/frivård. När samarbetet fungerar professionellt mellan socialarbetarna på anstalt och inom frivården, fungerar också vår stödmiljö bra.”

Fritidsaktiviteterna, som var obligatoriska, bestod sommartid bland annat av segling tillsammans med handikappseglarklubben ”Vindens vänner” och Ekerö sjöscoutkår. Vintertid ingick bland annat ABF-cirkeln ”Tillbaka till samhället!” som innefattade allt från myndighetsinformation och ekonomiska frågor till kultur och sportevenemang.

Utän Skyddsvärnet som en buffert mellan kriminalvården och Björka, hade verksamheten kanske inte tolererats. ”Vi kunde slingra oss undan”, säger Eva Wä-

livaara, eftersom styrelsen, vars ledamöter hade solitt fäste i samhället, fungerade som en diplomatisk medlare mellan formella regler och informella arbetssätt. Mellan regelboken och kärleken, om man så vill. Om alla förordningar skulle ha följts så hade det inte varit möjligt att arbeta som man gjorde under Wälivaara-epoken på Björka. Det konstaterar flera inblandade. Man töjde på paragrafer och bände i regelverken såväl för personal som för intagna.

Helmer Eriksson och Erik Norman var två herrar som noga följde och värnade Björka. Den senare besökte Björka en gång i veckan och sviktade aldrig i tron på det goda inom varje människa. Övertygelsen om att arbete, bostad och människor som fungerade som goda exempel omkring klienterna skulle ge resultat, var stark.

Att Wälivaara inte i någon större omfattning ägnade sig åt administrativa frågor, hade Erik Norman full förståelse för. I sitt arbete som vd för Stockholmshem motsatte han sig nämligen all byråkrati och föredrog personliga samtal framför skrivelser och sammanträden.

En legend går ur tiden

Så lade de ut från bryggan en sommar för att komma bort ett slag, Eva och Lennart. Den senare skulle aldrig återvända. Missionsförbundaren från Haparanda fick problem med hjärtat under seglatsen, sommaren 1987. Lennart Wälivaara dog den 13 juni 1987.

Massor av vänner och kollegor var med på begravningen i Missionsförbundets lokaler i Bromma. Här fanns en nybliven ung familj, med en liten bebis som inte ville hålla sig i styr. Pappan hade varit en av Björkas många klienter. Den som såg ut över gästerna vid begravningskaffet kunde konstatera att här fanns folk från hela det sociala registret i samhället.

Ur 1986/87 års verksamhetsberättelse: "Verksamhetsårets sista veckor präglades av vår bestörtning och sorg över Lennart Wälivaaras oväntade bortgång." Budgetåret 1987/88: "Vi är fast beslutna att göra allt vi kan för att driva Björka vidare i hans anda.

"Vi åstadkom saker i människors liv"

I ett brev till Kriminalvårdsnämnden i februari 1989 skrev Eva Wälivaara, som utsågs till Björkaföreståndare 1987, efter maken Lennarts död:

”Att knyta klienter till en institution är inte svårt. Däremot att hjälpa dem att frigöra sig och stå på egna ben. Det är vad vi vill åstadkomma med den successivt ökade friheten.”

Det var svårt för Eva att driva Björka efter Lennarts bortgång. Det var ju han som stått i främsta ledet, hållit föreläsningar, farit iväg på debatter och drivit medlingsprojekt. Nu stod hon ensam med ansvar att förvalta en hel epok, med dess blandning av verklighet och drömmar. Dessutom hade nya personer kommit in i ledningen för Skyddsvärnet. Stig Wessman hade blivit kanslichef och Kjell E. Johanson ordförande. Ingen av dessa hade sina rötter i kriminalvården, vilket inte heller tilltalade Eva. Hon tyckte att det blev ”stelare och formellare”. Dessutom började vindarna blåsa från ett annat håll.

– Svårt att säga konkret, men det var någonting i atmosfären, säger Eva. Det blev inte lika lätt att lösa problem. Kanske var det bra. Arbetet blev effektivare men det passade inte mig.

Så det blev naturligt för Eva att sluta den tjänst som hon tagit över efter sin man. De båda hade ju levt större delen av sina liv på Björka. De hade klarat det eftersom de hade förmågan att stänga dörren mellan sig själva och institutionen. De hade aldrig tagit med sig jobbet hem. Om de hade en konflikt om en klient så diskuterades detta aldrig i hemmet, utan på den återkommande handledningen.

Hon sitter tyst en stund och sedan kommer helt spontant en sammanfattning av den viktiga Björkaepoken:

– Vi åstadkom saker i människors liv. Ibland växte några av de frön som vi hade sått. Jag vet helt enkelt att vi var bra. Det var tack vare den där lilla extra friheten vi fick genom att ha en styrelse som hade en humanitär inställning till sina medmänniskor.